

LAGRÅDET

Utdrag ur protokoll vid sammanträde 2022-02-16

Närvarande: F.d. justitieråden Karin Almgren och Stefan Lindskog samt justitierådet Mahmut Baran

Barnets bästa när vård enligt LVU upphör – lex lilla hjärtat

Enligt en lagrådsremiss den 3 februari 2022 har regeringen (Socialdepartementet) beslutat inhämta Lagrådets yttrande över förslag till

1. lag om ändring i lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga,
2. lag om ändring i socialtjänstlagen (2001:453).

Förslagen har inför Lagrådet föredragits av rättssakkunniga Annika Pallvik Fransson, biträdd av kanslirådet Kajsa Laxhammar.

Förslagen föranleder följande yttrande.

Förslaget till lag om ändring i lagen med särskilda bestämmelser om
vård av unga

21 §

Paragrafen innehåller bestämmelser om när vården ska upphöra.
Första stycket i det remitterade förslaget lyder.

När vård med stöd av denna lag inte längre behövs, ska socialnämnden besluta att vården ska upphöra. Om vården har beslutats med stöd av 2 §, får socialnämnden inte besluta att vården ska upphöra förrän de omständigheter som föranleder vården har förändrats på ett varaktigt och genomgripande sätt, om det inte kan antas att behövlig vård kan ges den unge med samtycke av den eller dem som har vårdnaden om den unge och, när den unge fyllt 15 år, av den unge själv.

Lagrådet kan inte se något behov av samtyckesundantaget i bisatsen. Det som föreskrivs framgår redan av 1 § andra stycket. Dessutom kan ett framhållande av vad ett samtycke betyder i detta fall väcka frågor om vad som gäller beträffande samtycke i andra fall, där lagbestämmelsen saknar motsvarande upprepning av regeln i 1 § andra stycket.

Mot den angivna bakgrunden föreslår Lagrådet att bisatsen stryks.
Med vissa språkliga förenklingar skulle stycket då få följande lydelse.

När vård med stöd av denna lag inte längre behövs, ska socialnämnden besluta att vården ska upphöra. Socialnämnden får inte besluta att vård enligt 2 § ska upphöra förrän de omständigheter som föranleder vården har förändrats på ett varaktigt och genomgripande sätt.

32 a och 32 b §§

De remitterade bestämmelserna om provtagning inför umgänge och upphörande av vård i 32 a och 32 b §§ är formulerade som om socialnämndens beslut innefattade en skyldighet för vårdnadshavaren eller föräldern att underkasta sig en beslutad provtagning.

Intrycket förstärks av att enligt det remitterade förslaget får beslutet överklagas.

I författningskommentaren till 32 a § uttalas emellertid att vad en vägran att lämna prov ska leda till och få för konsekvenser måste avgöras utifrån omständigheterna i varje enskilt fall. Av uttalandet framgår indirekt att tanken inte är att provtagning ska kunna genomdrivas med rättsliga medel. En sådan ordning skulle också vara betänkelig från flera synpunkter.

Att socialnämndens beslut om drogtest inte innebär något åläggande bör framgå av lagtexten. Som Lagrådet återkommer till i anslutning till 32 c § bör det emellertid också framgå att vägran att lämna prov i enlighet med socialnämndens beslut kan få konsekvenser för ärendets bedömning.

Om det finns anledning att misstänka drogbruk bör socialnämnden ha en kontrollskyldighet. Hur den kontrollen lämpligen utövas får emellertid bedömas med beaktande av omständigheterna i det enskilda fallet.

Drogtest bör vara ett fakultativt utredningsmedel, inte bara i den meningen att vårdnadshavaren eller föräldern inte kan tvingas att lämna prov utan också på så sätt att socialnämnden kan och bör överväga om det finns något annat lämpligare medel att utreda ett misstänkt drogbruk (det ligger i 32 c § första stycket enligt Lagrådets förslag). Men om så inte är fallet och det heller inte finns något hinder mot drogtest bör – för att säkerställa lagstiftningens syfte – ett misstänkt drogbruk leda till ett beslut om en sådan test, om inte andra fullgoda kontrollmöjligheter finns.

Mot den angivna bakgrunden föreslår Lagrådet att de aktuella bestämmelserna formuleras enligt följande.

32 a § Har den unge beretts vård med stöd av 2 § ska socialnämnden inför umgänge, om det finns anledning till det, kontrollera om vårdnadshavaren eller föräldern är eller har varit påverkad av narkotika, alkoholhaltiga drycker, andra berusningsmedel, sådant medel som avses i 1 § lagen (1991:1969) om förbud mot vissa dopningsmedel eller sådan vara som omfattas av lagen (1999:42) om förbud mot vissa hälsofarliga varor. Socialnämnden får då besluta att vårdnadshavaren eller föräldern ska uppmanas att lämna blod-, urin-, utandnings-, saliv-, svett- eller hårprov.

32 b § Har den unge beretts vård med stöd av 2 § ska socialnämnden inför prövning av om vården ska upphöra, om det finns anledning till det, kontrollera om vårdnadshavaren är eller har varit påverkad av någon sådan dryck eller vara eller något sådant medel som anges i 32 a §. Socialnämnden får då besluta att han eller hon ska uppmanas att lämna sådana prov som anges där.

32 c §

I 32 c § i det remitterade förslaget finns bestämmelser om allmänna förutsättningar för beslut om provtagning.

I andra stycket första meningen anges att ett provtagningsbeslut får endast fattas i den mån åtgärden är försvarlig med hänsyn till dess syfte och övriga omständigheter. Fastän ett provtagningsbeslut inte är tvingande för den enskilde är detta enligt Lagrådets mening en rättsstatlig självklarhet som egentligen inte behöver uttryckas i lagtext. Samtidigt har Lagrådet förståelse för att det med hänsyn till lagstiftningsärendets karaktär kan ha sitt värde med en upplysning av det ifrågavarande slaget. Lagrådet föreslår därför inte att skrivningen tas bort.

Enligt första stycket får ett provtagningsbeslut endast fattas om inte annat motiveras av medicinska eller liknande skäl. Också detta är en självklarhet, som dessutom följer av den princip som andra stycket första meningen tar sikte på. Lagrådet föreslår därför att stycket stryks. I den mån regeringen anser att det behöver klargöras att provtagning inte ska komma i fråga som utredningsmedel när medicinska eller liknande skäl talar emot det, så bör det hellre framhållas i författningskommentaren.

Den språkliga betydelsen av det som anges i andra stycket andra meningen är inte alldeles klar för Lagrådet. Handlar det om en genomförandebegränsning eller en beslutsbegränsning? Oavsett vilket, så sätter principen i första meningen gränserna för provtagningens form och utsträckning. Men för att underlätta en proportionalitetsprövning bör det föreskrivas att socialnämnden ska ange vad för slags prov som avses och syftet med åtgärden. Att det inte är fråga om någon uttömmande reglering av beslutsinnehållet kan markerats genom att det framhålls att särskilt de nämnda omständigheterna ska anges.

Som har framhållits i anslutning till 32 a och 32 b §§ bör det av lagtexten framgå att vägran att lämna prov kan få konsekvenser för bedömningen. Med utgångspunkten att provtagning ska ske på grund av viss farhåga, så ligger det nära till hands att underlåten medverkan får en viss presumtionsverkan med avseende på vad som har befarats. Men eftersom det kan röra sig om också konsekvenser av andra slag bör inte någon precisering göras i lagtext utan konsekvensfrågan får belysas i författningskommentaren.

De konsekvenser som en vägran att lämna prov kan föra med sig kan för vårdnadshavaren eller föräldern upplevas som mycket negativa. Det gäller särskilt den presumtionsverkan som kan följa med en underlåten medverkan. Mot den bakgrunden bör en vägran att lämna prov inte tillmätas betydelse vid beslutsfattandet, om den enskilde hade befogad anledning att motsätta sig provtagning. Att så är fallet bör framgå av lagtexten.

Mot den angivna bakgrunden föreslår Lagrådet att 32 c § får följande lydelse.

Ett beslut enligt 32 a eller 32 b § får fattas bara i den mån åtgärden är försvarlig med hänsyn till dess syfte och övriga omständigheter.

Socialnämnden ska i beslutet särskilt ange vad för slags prov som avses och syftet med åtgärden.

Om vårdnadshavaren eller föräldern inte medverkar till provtagning utan att ha godtagbara skäl för det, får förhållandet tillmätas den betydelse för socialnämndens umgänges- eller vårdbeslut som omständigheterna motiverar.

41 §

Genom en ny punkt i första stycket av paragrafen föreslår regeringen att beslut om provtagning enligt 32 a och 32 b §§ ska få överklagas.

Redan med Lagrådets utgångspunkt att provtagning inte ska kunna genomdrivas med rättsliga medel saknas det skäl att ge den enskilde möjlighet att överklaga socialnämndens provtagningsbeslut. Till det kommer att en möjlighet att överklaga skulle medföra att provtagningsfrågan kunde komma att prövas i två rättsliga förfaranden, där det ena förfarandet (beslutet om provtagning) i regel skulle komma tidsmässigt före det andra (beslut rörande umgänge och upphörande av vård), med de hanteringsmässiga svårigheter som det kan innebära.

Lagrådet förordar mot den angivna bakgrunden att ingen ändring görs i förevarande paragraf, och att frågan om provtagning således får prövas endast i samband med överklagande av beslut rörande umgänge och upphörande av vård.

Övrigt lagförslag

Lagrådet lämnar förslaget utan erinran.